

การศึกษาวิเคราะห์ชั้นติบารมีของพระโพธิสัตว์ในพุทธศาสนา

พระอธิการสุรพล ฐานจาโร

พุทธศาสนคณาจารย์ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีจุดประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาชั้นติบารมีของพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนา ๒) ศึกษาการบำเพ็ญชั้นติบารมีของพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนา ๓) วิเคราะห์การบำเพ็ญชั้นติบารมีของพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทผลการศึกษาพบว่า

คำว่า “บารมี” หมายถึงปฏิบัติทานอันยอดเยี่ยม คุณธรรมที่ประพฤติปฏิบัติอย่างยิ่งยวดคือความดีที่บำเพ็ญอย่างพิเศษเพื่อบรรลุซึ่งจุดหมายอันสูง เช่นความเป็นพระพุทธเจ้าและความเป็นมหาสาวก เป็นต้นพระพุทธรูปได้ตรัสเรื่องชั้นติเอาไว้ในมหาปทานสูตรว่า ขนดี ปริมาณดี ตีติกาเอาดี พุทธธานสาสนนติ ชั้นติความอดทนคือความอดกลั้น เป็นตบะอย่างยิ่ง ชั้นตินั้นเมื่อว่าโดยลักษณะแล้วมี ๓ ลักษณะคือ ๑) ตีติกาชั้นติ ความอดทนด้วยอำนาจการอดกลั้นเอาไว้ หมายความว่าสะกดข่มใจไม่ให้ลุแก่อำนาจของความโลภ โกรธ หลง ข่มเอาไว้ได้ อดกลั้นเอาไว้ได้อย่างเต็มที่ด้วยอำนาจแห่งศีล ๒) ตบชั้นติ ความอดทนเป็นเดชเผาผลาญกิเลสอย่างหยาบ ป้อมปรามกิเลสระดับกลางด้วยอำนาจแห่งสมาธิ ๓) อธิวาสชั้นติ ความอดทนจนข่มกิเลสได้ และสามารถหยุดยั้งขบวนการเคลื่อนไหวของกิเลสให้ขาดลง สูญสลายไปด้วยอำนาจแห่งวิปัสสนาปัญญา

พระโพธิสัตว์ก็ได้แก่บุคคลที่ตั้งปณิธานจะบรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นพระพุทธรูป เพื่อจะได้มีความสามารถเต็มที่ในการช่วยเหลือสรรพสัตว์ ให้พ้นจากห้วงแห่งความทุกข์ พระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทต้องบำเพ็ญบารมีให้เต็มเปี่ยมจึงจะสามารถบรรลุเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ ชั้นติบารมีเป็นหนึ่งในสิบบารมีที่พระโพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญเพื่อการตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์จะต้องบำเพ็ญบารมีตั้งแต่ระดับพื้นฐาน จนกระทั่งถึงระดับสูงสุด ชั้นติบารมีนั้นมีตั้งแต่ชั้นธรรมดาที่เรียกว่าบารมีขั้นต้น ชั้นติบารมีขั้นกลาง และชั้นติบารมีขั้นสูง

จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า การบำเพ็ญชั้นติบารมีของพระโพธิสัตว์นั้นมีแทรกอยู่ใน การบำเพ็ญบารมีข้ออื่นๆ ของพระโพธิสัตว์เช่น ชั้นติกับทานบารมี หมายถึง พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญตนเป็นผู้ให้ การเสียสละแบ่งปันสิ่งของ เช่นให้ทานแก่สมณพราหมณ์ บิดามารดา เป็นต้น ก็ต้องมีชั้นติ มาข่มความตระหนี่เอาไว้ก่อนเพราะความตระหนี่ทำให้ไม่เสียสละเอาขันติมาทำลายความตระหนี่

เสียก่อนจึงทำให้เกิดความเสียสละอย่างบริสุทธิ์จะทำให้ทานบารมีเต็มเปี่ยมขั้นติดกับศีลบารมี ขั้นติดกับวิริยบารมีและบารมีข้ออื่นๆ ก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน ขั้นตีความอดทน จึงมีแทรกอยู่ในบารมีข้ออื่นๆทั้งหมด การบำเพ็ญชั้นติบารมีจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการบรรลุธรรม

Abstract

The purposes of this thesis were : 1)To study khantiparamee of Bhothisat In Buddhism, 2)To critically study the growing and developing of Khantiparmee of Bhothisat in Buddhism 3)To integratetheKhantiDharm for using in the present time .

The results of this research were as follows

Khanti or patience in Buddhism can be divided into 3 levels ; 1, Titikkha-khanti – the fundamental patience ,to control the not be covered by greed, anger and foolishness ; 2, Tapakhanti –the medium standard of patience ; to be able to cover or control greed anger and foolishness by meditation ; 3 Athivasana –khanti : the high standard of patience –to be able to stop defilement absolutely . Khanti or patience is the direct way for the bhothisat to get into enlighten and become the Buddha in the future . The phothisat or one who hopes to be the Buddha in the future must keep khanti or patience as paramee or foundation of being Buddha . From the critical study ,it was found that khanti or patience; if fulfilled and kept as parame, can lead one into top goal,theBuddhahood.This is the way of all Buddhas.

From critical study ,kanti or patience is the way of controlling mind and body,preventing all defilements; greed anger and foolishness. When the khanti-aramee is fulfilled ,other paramees ; for instance;- dana-paramee or donation ,seela-paramee or to fulfill the commandments, athisthanaparamee or stability of good wish etc. will be easily fulfilled. In the common society or in the present situation, Khantiparamee or patience can be utilized in the proper Situation . In working , talking or communicating with other people , khanti or patience is highly needed ; so much so that one can get to the top of society.

๑. บทนำ

ความเป็นอยู่ของมนุษย์บนโลก ปัจจุบันนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตมาก วิถีการดำรงชีวิตมีความสลับซับซ้อนยิ่งขึ้น จากที่เคยอยู่กับธรรมชาติ พึ่งพิงอาศัยธรรมชาติ ทุกวันนี้มนุษย์กลับอยู่อย่างเบียดเบียนธรรมชาติ พยายามเอาชนะธรรมชาติทุกอย่างเพื่อความ สุข สนุกสบายของตนเอง จากที่เคยอยู่อย่างพึ่งพิงอาศัยกันและกัน กลับกลายเป็นพยายามเอาเปรียบ และเบียดเบียนกันและกัน เมื่อมีโอกาส มนุษย์ในปัจจุบันนี้จึงอยู่กันอย่างเห็นแก่ตัวและหวาดระแวง ขาดความอดทน อดกลั้น ยิ่งเมื่อเทคโนโลยีต่างๆ เข้ามาในวิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์มากขึ้นเท่าไร มนุษย์ยิ่งขาดความอดทน อดกลั้นมากขึ้นเท่านั้น

ในยุคแห่งความสับสนวุ่นวายและสิ่งยั่วยวนที่มากมาย คุณธรรมข้อหนึ่งกำลังจะหายไปจากจิตใจของชาวโลกทั้งหลาย คุณธรรมที่ว่านั้น คือ ขันติ ความอดทน อดกลั้นและอดออมทั้งด้านวัตถุและด้านจิตใจ คือ ทั้งภายนอกและภายใน จึงต้องมาทำความ

เข้าใจเกี่ยวกับคำๆนี้ ความหมายของคำว่าขันติ หมายถึงความอดทนต่อสิ่งที่ไม่ดี เพื่อจะยืนหยัดในทางที่ดีอันมีลักษณะ ๒ อย่างคือ ๑) อดทนเพื่อให้พ้นจากสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลาย ๒) อดทนเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ดี หนีจากสิ่งที่ไม่ดี ขันติความอดทน อดกลั้นนั้น มิใช่หมายความว่า เราอยู่ในสภาพอย่างไร ก็ทนอยู่ในสภาพอย่างนั้น ไม่รู้จักขวนขวายแสวงหาพัฒนาพยายามทำให้ดีขึ้นกว่าสภาพที่เป็นอยู่ ความอดทนอย่างนั้น ไม่เรียกว่าขันติธรรม แต่เป็นการปล่อยวางธุระขันติธรรมความอดทนอย่างแท้จริงซึ่งสิ่งที่เราต้องอดกลั้นอดทนนั้นคือ อดทนต่อความยากลำบากตรากตรำทางกาย ความเจ็บไข้ได้ป่วย ความร้อน ความหนาว ความเหนื่อยล้าในการทำงานและความอดทนต่ออำนาจกิเลสฝ่ายต่ำอันได้แก่ โลภะ โทสะ และโมหะ สิ่งกระตุ้นฝ่ายต่ำทั้งหลาย^๑ สิ่งที่จะ

^๑พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๖๖๙ - ๖๗๐.

ได้รับจากความอดทนอดกลั้นหรือที่เรียกว่าอานิสงค์ของชั้นดิธรรมนั้นก็คือ เป็นเหตุให้งานสำเร็จลุล่วงไป เป็นเหตุให้ไม่เสียสติสัมปชัญญะและเป็นเหตุให้ไม่ทำอะไรพลาดพลั้งตามกำลังของกิเลสตัณหา ความโกรธ ความโลภ ความหลง เพื่อให้เราดำรงค้อยู่ในคุณธรรมความดี ซึ่งการที่จะกระทำให้เกิดชั้นดิธรรมขึ้นมาได้นั้น ต้องกลับไปทำการมีสติสัมปชัญญะ การระลึกถึงและรู้ตัวทั่วพร้อม ซึ่งต้องเกิดจากฝึกฝน เจริญสติอยู่เรื่อยๆ เมื่อสติมีกำลังคือระลึกได้รวดเร็วกับสิ่งที่มากระทบทั้งภายนอกและภายใน คือสิ่งที่เกิดขึ้นกับกายและจิตของตนเอง ได้ทันท่วงที รู้จักคิดและพิจารณาหาเหตุผลให้เห็นคุณและโทษ ประโยชน์และมีโทษประโยชน์ เราก็จะยับยั้ง อดทน อดกลั้น กับอกุศลฝ่ายตานั้นได้แต่ทุกอย่างนั้นต้องค่อยเป็นค่อยไป โดยการหมั่นฝึกฝนเจริญสติอยู่อย่างสม่ำเสมอจนกลายเป็นความเคยชินเมื่อเรารักษาสติได้จนดีมีกำลังดีแล้ว สตินั้นจะกลับมารักษาคุ้มครองเรา ในการสร้างบารมีเพื่อตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น เป็นระยะเวลายาวนานตั้งสี่อสงไขยกับแสนมหากัปป์ ซึ่งระยะเวลาที่บำเพ็ญบารมีให้เต็มเปี่ยมนี้เรียกว่าพระโพธิสัตว์ คือ บุคคลที่บำเพ็ญบารมีหรือกระทำ ความดีต่างๆ เพื่อให้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล พระโพธิสัตว์ที่จะได้มาตรัสรู้นั้นต้องบำเพ็ญบารมี

^๒บุญมีแท่นแก้ว, ปรัชญาฝ่ายบูรพทิศ, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐๕.

ให้ครบ ๓๐ ทัศน์ ประกอบด้วย ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ชั้นดีบารมี สัจจบารมีอธิษฐานบารมี เมตตาบารมี อุเบกขาบารมี จะเห็นได้ว่าชั้นดีบารมี เป็นหนึ่งในบารมีทั้งสิบประการ

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนา
๒. เพื่อศึกษาการบำเพ็ญชั้นดีบารมีของพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนา
๓. เพื่อวิเคราะห์การบำเพ็ญชั้นดีบารมีของพระโพธิสัตว์ในพุทธศาสนา

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) ซึ่งใช้วิธีรวบรวมข้อมูล และการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีวิธีการวิจัยดังนี้

๑. ชั้นสำรวจเอกสารเป็นชั้นการสำรวจเอกสารต่างๆ คือคัมภีร์พระไตรปิฎกทั้งฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทย คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ ตำรา วารสารและเอกสารอื่นที่เกี่ยวข้องเพื่อวางกรอบแนวคิดในการดำเนินการวิจัยคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และตำราอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

๒. ชั้นเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการบันทึกข้อมูล ดังนี้ คือย่อความให้ได้ใจความตรงตามความหมายของข้อความเดิม บันทึกโดยถอดข้อความเป็นข้อความของผู้วิจัยเอง คัดลอก

ข้อความ เป็นข้อความที่ผู้วิจัยต้องการอ้างอิง เพื่อสนับสนุนความคิดของผู้วิจัย ข้อความที่เป็นพุทธพจน์ที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก

๓. ขั้นตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล เมื่อได้ข้อมูลมาแล้วก่อนการวิเคราะห์ ผู้วิจัยได้ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล โดยตรวจสอบแหล่งที่มาของข้อมูล เมื่อได้ตรวจสอบเรียบร้อยแล้วจึงนำมาจัดเรียงลำดับก่อนและหลังเรียงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อนำไปสู่ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

๔. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลโดยการพรรณนาวิเคราะห์

๕. ขั้นสรุปผล เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลสำเร็จเรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยนำผลที่ได้จากการวิเคราะห์ในแต่ละประเด็นมาสรุปเพื่อนำไปสู่ขั้นตอนการเขียนรายงานการวิจัยต่อไป

๖. ขั้นเขียนรายงานการวิจัย ผู้วิจัยได้เขียนรายงานการวิจัยตามกรอบที่กำหนดไว้ในคู่มือการทำวิทยานิพนธ์และสารนิพนธ์ของบัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิธีดำเนินการดังกล่าวสามารถนำมาเขียนขั้นตอนได้ตามแผนภูมิดังนี้

๔. ผลการวิจัย

คำว่า “บารมี”^๓ หมายถึงปฏิบัติอันยอดเยี่ยม คุณธรรมที่ประพฤติปฏิบัติอย่างดียิ่งยวด

^๓พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : เอส.อาร์.พรินติ้งแมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๒๓๙.

คือความดีที่บำเพ็ญอย่างพิเศษเพื่อบรรลุซึ่งจุดหมายอันสูง เช่นความเป็นพระพุทธานุเจ้าและความเป็นมหาสาวก เป็นต้น พระพุทธานุเจ้าได้ตรัสเรื่องขันติเอาไว้ในมหาปทานสูตรว่า ขนติปรมัตโป ตีติกขาเอตฺตพุทธานุสาสนนติ ขันติความอดทนคือความอดกลั้น เป็นตบะอย่างยิ่ง...นี้เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธานุเจ้าทั้งหลาย^๔ ในสัพพสาสตราด้วยขันติเป้าหมายสำคัญอยู่ที่การทำลายหรือแผดเผากิเลสให้หมดมลายไป ดังข้อความว่า “ภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาโดยแยบคายแล้ว เป็นผู้อดทนต่อความหนาว ความร้อน ความหิว กระจาย เหลือบ ยุง ลม แดด และการรบกวนแห่งสัตว์เลื้อยคลาน เป็นผู้อดกลั้นต่อคำหยาบ คำส่อเสียด เป็นผู้อดกลั้นต่อเวทนาทั้งหลาย อาทิความทุกข์อันกล้าแข็ง เผ็ดร้อน ไม่น่ายินดี ไม่น่าพอใจ พรากชีวิตได้ซึ่งเมื่อเธอไม่อดกลั้นอยู่ อาสวะและความเร่าร้อนปีบคั้นก็จะพึงเกิดขึ้น เมื่ออดกลั้นอยู่ อาสวะความเร่าร้อนและความปีบคั้นย่อมไม่มีแก่เธอ นี่คืออาสวะที่ต้องละด้วยการอดกลั้น ในอภิธรรมปิฎกได้ให้ความหมายของ คำว่า “ขันติ” ไว้ว่า “ความอดทน กิริยาที่อดทน ความอดกลั้น ความไม่ดุร้าย ความไม่เกรี้ยว กราด ความเข้มแข็งแห่งจิต นี้เรียกว่า “ขันติ” ส่วนพระวินัยปิฎกและพระสูตรตันตปิฎกมิได้แจกแจงหรือกระจายความหมายของคำว่า “ขันติ” ในอรรถกถาได้ให้ความหมายของ “ขันติ” ไว้ว่า ขนตติ : ยาเอสา ตีติกขาสงขาตา ขนติ นาม,อิทิมสมึสาสนเนปรมัตตมโตโป. แปลว่า ขั้นชื่อว่าความ

^๔ที.ม.(ไทย) ๑๐/๙๐/๖๐.

อดทน กล่าวคือ ความอดกลั้น นี้เป็นตปะอย่างยอดเยี่ยม คือ อย่างสูงสุด ในพระศาสนานี้ ในคัมภีร์มังคลัตถทีปนีอธิบายไว้ว่า “ภิกษุผู้ประกอบด้วยความอดทน คือความอดกลั้นใด ย่อมเป็นผู้ไม่มีอาการผิตแปลก เป็นประหนึ่งว่าไม่ได้ยิน และไม่เห็นบุคคลผู้ด่าอยู่ด้วยอภิกโสวัตถุ ๑๐ หรือผู้เบียดเบียนอยู่ด้วยการฆ่า และการจองจำเป็นต้น ดุจขันตีวาที่ดาบส ฉะนั้น ย่อมทำไว้ในใจโดยความเป็นผู้เจริญ เพราะความไม่มีความผิตยิ่งไปกว่านั้น ดุจท่านพระปุลณณเถระฉะนั้น ความอดทนคือความอดกลั้นนั้นชื่อว่า “ขันตี” ในฎีกาสังคีติสูตร^๕ ขันตี หมายถึง ขันตีมีลักษณะที่ไม่ทำการโกรธต่อกรรมชั่วและคำพูดชั่วของชนเหล่าอื่น ช่มใจเป็นผู้ไม่ดุร้าย ไม่ปลุกน้ำตาให้เกิดขึ้นแก่ชนเหล่าอื่น แต่มีจิตใจเบิกบานและมีความสุข เพราะเอาชนะความโกรธนั้นได้ ในฎีกาอุปปิปลณาสก ขันตีหมายถึงสภาพใดย่อมช่ม คือ ปราบปรามบาปธรรมมีความพยายาม ความเบียดเบียน ความถือตัว และความกระด้างเป็นต้น เหตุฉะนั้น สภาพนั้นชื่อว่าทมะคือขันตี สภาพที่ชื่อว่าทมะ เพราะกำจัดและช่มความพยายามให้สงบ เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า อธิวาสนขันตี

ขันตีบารมีเป็นหนึ่งในสิบบารมีที่พระโพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญเพื่อการตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์จะต้องบำเพ็ญบารมีตั้งแต่ระดับพื้นฐาน

จนกระทั่งถึงระดับสูงสุด ขันตีบารมีนั้นมีตั้งแต่ชั้นธรรมดาที่เรียกว่าบารมีขั้นต้น ขันตีบารมีชั้นกลาง และขันตีบารมีขั้นสูง

ขันตีบารมีเป็นหนึ่งในสิบบารมีที่พระโพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญเพื่อการตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์จะต้องบำเพ็ญบารมีซึ่งมีสามขั้นบารมีคือตั้งแต่ระดับพื้นฐานหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าขันตีบารมี ขั้นบารมีขั้นที่สองเรียกว่าขันตีอุปบารมี และขันตีบารมีขั้นสูงสุดเรียกว่าขันตีปรมัตถบารมี การบำเพ็ญขันตีบารมีได้แก่การบำเพ็ญขันตีด้วยความมุ่งหวังพระโพธิญาณเป็นเบื้องหน้า รักขันตี บูชาชื่นชมขันตียิ่งกว่าคนที่ตนรัก และยิ่งกว่าทรัพย์สินพระพุทธรูปเจ้าตรัสลักษณะของขันตีบารมีด้วยการแสดงอุทาหรณ์เรื่องจันทกุมารการบำเพ็ญขันตีอุปบารมีได้แก่การบำเพ็ญขันตีด้วยความมุ่งหวังพระโพธิญาณเป็นเบื้องหน้า รักขันตี บูชาชื่นชมยิ่งกว่าอวัยวะร่างกายของตนขันตีปรมัตถบารมี อันได้แก่การบำเพ็ญขันตีด้วยความมุ่งหวังพระโพธิญาณเป็นเบื้องหน้า รักขันตี บูชาชื่นชมยิ่งกว่าชีวิตของตนความอดทนถึงขั้นเสียชีวิตที่เอาชีวิตเป็นเดิมพันเพื่อที่จะได้มรรค ผล นิพพานในวันข้างหน้า อย่างเช่น ขันตีวาที่ดาบสขันตีบารมี เป็นการบำเพ็ญบารมีเพื่อให้เกิดคุณค่าแก่ตนเอง ผู้อื่น และสังคมพร้อมให้คุณค่าในปัจจุบัน อนาคตและโลกหน้า การออกบวชในพระพุทธศาสนา เช่น พระพุทธเจ้าผู้ทรงพร้อมด้วยบารมี ซึ่งเป็นการเห็นผลในชาติปัจจุบัน พระองค์ทรงพร้อมด้วยเนกขัมมะหรือแนวทางปฏิบัติที่พระองค์ทรงศึกษา

^๕พระสิริมังคลาจารย์, **มังคลัตถทีปนี** (พุทธโฆษาโค), พิมพ์ครั้งที่ ๑๓ (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๗๕.

ค้นคว้าจนพบบารมี คือ การได้ทรงตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าการบำเพ็ญขันติบารมีนั้นเป็นหลักสำคัญในทางพุทธศาสนาต้องเป็นพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าหรือพระปัจเจกพุทธเจ้านั้นเคยบำเพ็ญบารมีก่อนที่จะมาตรัสรู้และในขั้นตอนการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์เป็นผู้บำเพ็ญบารมีเพื่อการตรัสรู้ต่อไป ในอนาคตผู้ได้บำเพ็ญบารมีเต็มบริบูรณ์แล้วนี่คือองค์พระพุทธเจ้าผู้ทรงประกาศพระศาสนาและบารมีทั้งหลายเป็นธรรมที่ พระโพธิสัตว์กำลังยังให้เต็มอยู่ในเวลาเริ่มต้น ความแตกต่างระหว่างบารมี อุบารมี และปรมัตถบารมีนั้นแตกต่างกันที่ความสามารถในการปฏิบัติ และความยากง่ายในบารมีนั้น

การบำเพ็ญขันติบารมีของพระโพธิสัตว์นั้นมีแทรกอยู่ในการบำเพ็ญบารมีอื่นๆ ของพระโพธิสัตว์เช่น ขันติกับทานบารมี หมายถึง พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญตนเป็นผู้ให้การเสียสละแบ่งปันสิ่งของ เช่นให้ทานแก่สมณพราหมณ์ บิดามารดา เป็นต้น สงเคราะห์อนุเคราะห์ คนยากจนขัดสนอันแรกก็ต้องมีขันติมาข่มความตระหนี่เอาไว้ก่อนเพราะความตระหนี่ทำให้ไม่เสียสละเอาขันติมาทำลายความตระหนี่เสียก่อนจึงทำให้เกิดความเสียสละอย่างบริสุทธิ์จะทำให้ทานบารมีเต็มเปี่ยม ซึ่งจะเห็นได้จากการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดร ขันติกับศีลบารมี หมายถึง การสำรวมกายวาจาให้เรียบร้อย ไม่เบียดเบียนทำร้ายผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อนหรือความประพฤติติงามถูกต้องตามระเบียบ

วินัย วิธีการบำเพ็ญศีลบารมีมีหลักอยู่ว่า ต้องกระทำราวกะว่า จามรีย่อมรักษาขนหาง (ของ ตน) ที่ติดช้องอยู่ในที่ไร ๆ ก็ยอมตายในที่นั้น ไม่ยอมให้ขนหางเสียไป ฉนั้นใด ท่านจงบำเพ็ญศีลในภูมิทั้ง ๔ รักษาศีลให้บริบูรณ์ในกาลทุกเมื่อ ดุจจามรียรักษาขนหาง ฉนั้นนั่น การที่จะรักษา ศีลให้บริสุทธิ์นั้นจะต้องอาศัยขันติจึงจะทำให้ศีลของผู้รักษาบริบูรณ์ได้ ขันติกับเนกขัมมบารมี หมายถึง การออกบวช หรือการปลีกตัวออกจากกาม วิธีการบำเพ็ญเนกขัมมบารมีนั้น ต้องกระทำประหนึ่งว่า คนที่ถูกขังอยู่ในเรือนจำ ได้รับทุกข์ทรมาน ย่อมไม่เกิดความยินดีในเรือนจำนั้น มีแต่จะหาช่องทางที่จะหลบหนีออกไป ฉนั้นใด ท่านจงเห็นภพทั้งปวงดุจเรือนจำ จมุงหน้าต่อเนกขัมมะเพื่อหลุดไปจากภพ ฉนั้นนั่น การออกบวชบางครั้งก็มีอุปสรรคได้รับความลำบากไม่ว่าจะเป็นสิ่งแวดล้อม ปัจจัยทั้ง ๔ ขาดแคลนก็ต้องอาศัยความอดทนจึงจะทำให้การออกบวชสร้างบารมีได้เต็มขันติกับปัญญาบารมี หมายถึง ความรู้ สืบสาวถึงเหตุผล เข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง วิธีการบำเพ็ญปัญญาบารมีนั้น ต้องกระทำเหมือนอย่างที่ถูกขังเมื่อเที่ยววิณฑบาตได้เว้นว่า จะเป็นตระกูลชั้นต่ำ ชั้นกลาง หรือชั้นสูง ย่อมได้อาหารพอยังอัตภาพให้เป็นไปได้ ฉนั้นใด ท่านเมื่อสอบถามคนมีความรู้ตลอดทั้งปวง บำเพ็ญปัญญาบารมีไปเกิด แล้วจักบรรลุสัมโพธิญาณได้ฉนั้นนั่น การที่จะรู้ศึกษาให้เข้าใจ ในสภาวะทั้งหลายก็อาศัยขันติเป็นพื้นฐานขันติกับวิริยบารมี หมายถึง ความเพียร

ความแกล้วกล้าบากบั่น ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคมี
 ความอดุสาหะไม่ทอดทิ้งภาระหน้าที่ พยายาม
 ทำธุระสำเร็จ วิธีการบำเพ็ญวิริยบารมีนั้น ต้อง
 กระทำเหมือนอย่างที่พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์
 กระทำฉันใด ท่านจงระครองความเพียรให้
 มั่นคงทุกภพทุกชาติ บำเพ็ญวิริยบารมีไปเถิด
 แล้วจักบรรลุสัมโพธิญาณได้ ฉะนั้น แต่ความ
 ความเพียรนั้นต้องอาศัยขั้นตีประกอบเข้าด้วย
 จึงจะทำให้วิริยบารมีเต็มเปี่ยมได้ขั้นตีกับสัง
 จบารมี หมายถึง ความจริง คือพูดจริง ทำจริง
 ตั้งใจจริงโดยอาศัยขั้นตีที่จะทำความปรารถนา
 ให้สำเร็จลุล่วง วิธีการบำเพ็ญสังจบารมีนั้น
 ต้องกระทำดังข้อความที่ว่า ธรรมว่าดาว
 ประกายพรุ่ง เป็นดาวเคราะห์ที่เที่ยงตรงใน
 โลกพร้อมทั้งเทวโลก ย่อมเคลื่อนไปจากวิถี
 โคจรไม่ว่าจะเป็นฤดูหนาว หรือฤดูฝน แม้ฉัน
 ไต ถึงท่านก็ฉะนั้นเหมือนกัน จงอย่าถอยถก
 กลับไปจากทาง(ที่ถูกต้องมั่นคง)ในสังจะ
 ทั้งหลาย บำเพ็ญสังจบารมีแล้ว จักบรรลุ
 โพธิญาณได้ขั้นตีกับเมตตาบารมี หมายถึง
 ความรักใคร่ การปลุกฝังมิตรไมตรี ตั้งความ
 ปรารถนาดีคิดเกื้อกูลช่วยเหลือสร้างสรรค์
 ความสุขต่อมนุษย์และสรรพสัตว์ วิธีการ
 บำเพ็ญเมตตาบารมีนั้น ต้องกระทำเช่นกับข้อ
 ที่ว่า ธรรมดาน้ำแผ่ความเย็นชำระล้างมลทิน
 คือรู้สึกเสมอกันทั้งในคนดีและคนชั่ว แม้ฉันใด
 ท่านก็ฉะนั้นเหมือนกัน จงเจริญเมตตาให้เสมอกัน
 บำเพ็ญเมตตาบารมีแล้วจักบรรลุสัมโพธิญาณ
 ได้ แต่ก็ต้องอาศัย ขั้นตีธรรมเป็นพื้นฐานใน
 การเจริญเมตตาบารมีขั้นตีกับอุเบกขาบารมี
 หมายถึง ความมีใจเป็นกลาง วางใจสงบเรียบ

สม่ำเสมอมีความยุติธรรม ไม่เอนเอียงด้วย
 อำนาจของอคติ วิธีการบำเพ็ญอุเบกขาบารมี
 นั้น จะต้องอาศัยความอดทนเป็นที่ตั้งเพื่อทำ
 ให้วางใจเป็นกลางเอาไว้อย่างสม่ำเสมอ
 เสียก่อนจึงจะทำให้เกิดความยุติธรรมเกิดขึ้น
 หรือปัญหาต่าง ๆ ก็แก้ได้

๕. ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิเคราะห์การบำเพ็ญ
 ขั้นตีบารมีของพระโพธิสัตว์ในพุทธศาสนาเถรว
 วาท ผู้วิจัยเห็นว่ายังมีประเด็นที่จะต้อง
 ศึกษาวิจัยต่อไปดังนี้

๕.๑ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

ชีวิตของผู้คนที่อยู่ในสังคมปัจจุบันซึ่ง
 เรียกว่าสังคมบริโภคนิยม ชีวิตที่หลงติดใน
 กระแสบริโภคนิยมทำให้คนทั้งหลายเดือนร้อน
 ในการดำรงชีพ เพราะทำให้ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย
 และเกิดความขัดสนตามมา ดังนั้น คน
 ปัจจุบันจึงมีหนี้สินมากเพราะไม่รู้จักพึงตนเอง
 ตามหลักพระพุทธศาสนา ในการดำรงชีวิต
 แบบกนน้อยสันโดษควรได้ประยุกต์ใช้ขั้นตีความ
 อดทน อดกลั้นในการที่จะใช้จ่ายต่างๆ เพราะ
 นอกจากจะทำให้ไม่ต้องเดือดร้อนเพราะความ
 ฟุ่มเฟือยแล้วยังเป็นการได้ใช้ทรัพยากรได้
 ยาวนานยิ่งขึ้นด้วย ลูกหลานก็จะได้ไม่ลำบาก
 เหมือนกับคนยุคปัจจุบัน

๕.๒ ข้อเสนอแนะในการทำการวิจัย
 ครั้งต่อไป

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์ การบำเพ็ญขันติบารมีของพระโพธิสัตว์ในพุทธ ศาสนาเถรวาท” พบว่ายังมีประเด็นที่สามารถ ศึกษาวิจัยเพิ่มเติมได้อีก จึงขอเสนอหัวข้อ/ ประเด็นวิจัยเกี่ยวกับหลักขันติดังนี้

๑) ศึกษาบทบาทของขันติธรรมใน การแก้ปัญหาในด้านเศรษฐกิจและสังคมไทย

๒) ศึกษาบทบาทของขันติในการ แก้ไขปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทย

บรรณานุกรม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต).พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ. กรุงเทพมหานคร :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๕๒.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต).พจนานุกรมพุทธศาสตร์.พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร :

เอส.อาร์.พรีนติ้งแมสโปรดักส์ จำกัด,๒๕๔๘.

บุญมีแทนแก้ว.ปรัชญาฝ่ายบุรพทิศ.กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.

พระสิริมิ่งคลาจารย์. มงคลตถทีปนี (ทุดิโย ภาโค). พิมพ์ครั้งที่ ๑๓.กรุงเทพมหานคร :

มหามกุฏราชวิทยาลัย,๒๕๓๙.

ภาพกิจกรรม ป.โท